

Ressenya

Llibres amb pàgines de tires de paperins

Tenim ganes de festa. Les mesures sanitàries que ja fa més d'un any que trastoquen la nostra vida social possiblement han fet incrementar aquestes ganes, però el cert és que les tindriem igualment. És així de simple. L'estiu i les festes són un tàndem inseparable a la cultura popular mallorquina, com queda ben palès al *Calendari folklòric de Mallorca: Estiu* (Saïm Edicions, 2021). En aquest segon volum (després del de tardor) a cura d'Andreu Ramis i Miquel Sbert, i amb il·lustracions de Toni Galmés, podem gaudir de les detallades descripcions que Rafel Ginard feia de les festes d'estiu: "els siurells, els foguerons i el culte al foc, els gelaters, els balls de pagès, els instruments populars o les corregudes prenen un protagonisme evident al llarg d'aquestes mesades."

Un estiu que arrenca amb la revetlla de sant Joan i que continua amb sant Pere, sant Marçal, la Mare de Déu del Carme, santa Margalida, sant Jaume, la Mare de Déu d'agost, sant Roc, sant Bernat, sant Bartomeu... Si se'ns complica seguir el ritme, el *Calendari Mallorquí de Sa Plaça* ens ajudarà a organitzar-mos. En aquesta publicació que s'edita anualment, trobam tota la informació referent al santoral, efemèrides, tasques agrícoles, etc., el que la converteix en un recull essencial de la tradició popular mallorquina.

Però, quant de temps ha de passar per entrar a formar part del santuari de les antigues tradicions? Aquesta és la pregunta que es fa (i que tracta de respondre) l'antropòleg Marcel Pich al llibre *Les neofestes a Mallorca*. Gimcanes, senyeres, déus pagans i mobylettes (Lleonard Muntaner, 2019). Les neofestes, com explica Antoni Vives al pròleg del llibre, són "rituals de nova creació que s'han inserit en el programa tradicional, renovant les festes i fent perdurar la celebració de la identitat local". La majoria d'aquestes neofestes commemoren el passat pre-turístic de l'illa i s'identifiquen amb la pagesia anterior al boom dels anys seixanta. I ho fan parodiant els Sanfermins i l'Oktoberfest, amb Son Gokus i Pikachus, amb faraones i dimonis... O reinterpretant les festes de Ciutadella, convertint avellanes en ametlles o garroves i transformant els cavalls en mobylettes.

Segons Pich, les neofestes, en realitat, no són res més que les festes populars de tota la vida. Unes celebracions populars que es troben en una reinvenició i adaptació constant, de les quals les festes actuals són possiblement un estadi més en aquesta "renovació anual dels vincles d'amistat i lleialtat entre veïnades i veïnats". El llibre de Marcel Pich va ser el resultat d'un treball de camp intensiu al llarg de l'estiu de 2017. Enguany sembla que encara hauríem de viure unes festes condicionades però farem, això sí, per renovar els vincles amb més intensitat que mai.

Octubre 2021

Economia social i solidària: una aposta al Pla de Mallorca

Fa unes setmanes, Margalida Ramis posava el títol "Model de canvi" al seu article a l'Ara Balears. Era, deia, una estratègia per atreure l'atenció del lector, ja que, en cas d'haver-ho titulat "Canvi de model", ja ningú l'hauria llegit. Certament, tot i que el debat darrerament hagi agafat força, ja fa molt, massa, que xerram de canvi de model. Com a mostra, les reflexions de Joan Mayol i Antonio Machado sobre aquesta qüestió al seu llibre "Medi ambient, ecologia i turisme a les Illes Balears": "L'autèntic desafiament per al nostre futur consisteix a reconvertir el present model de turisme vacacional de masses, vulnerable i depenent, en un altre model que es pugui mantenir dinàmic, competitiu i rendible, i de manera que no suposi ocupacions territorials ni degradació ambiental afegida". Reflexions ben actuals que foren recollides a una obra publicada el 1992, en un moment en què es rebien 4,5 milions de passatgers. L'any 2020, en plena crisi sanitària, Son Sant Joan va registrar 6,1 milions de passatgers.

Si hem d'extreure alguna lectura positiva del precipici de la Covid és que, per superar els moments més durs, hem cercat la col·lectivitat. També és destacable que, fins i tot durant el més dur del confinament, molts dels negocis i empreses que

varen continuar donant servei varen ser petits comerços o empreses locals, especialment les del sector primari. Això ens pot donar la base per a xerrar la importància de l'Economia Social i Solidària, que és xerrar, precisament, d'un model de canvi per al canvi de model amb una màxima ben marcada: posar la vida i les necessitats de les persones al centre. Per això són bàsiques condicions de treball dignes, facilitar la compatibilització de la jornada laboral amb la vida familiar i social, apostar per nous models de negoci, fomentar la producció i el consum local i la participació i transparència a l'empresa. Aquestes qualitats són les que tenen en comú iniciatives a àmbits tan diversos com l'agroecologia, el reciclatge, la mobilitat, la cultura, les cures o la banca.

"Molta gent petita, a llocs petits, fent coses petites, pot canviar el món", va dir Eduardo Galeano. Una afirmació que podríem aplicar a les iniciatives d'Economia Social i Solidària, tot i que accions basades en el respecte a les persones i el medi ambient són més aviat una cosa molt gran. I si aquesta cosa gran s'estén a un territori petit com és el Pla de Mallorca? Contribuir al desenvolupament local i sostenible lligat a les necessitats de la societat i del territori: què pot sortir malament?

La situació de dificultat actual ofereix l'oportunitat de repensar el nostre model, i en aquest procés és fonamental la implicació dels diferents agents socials i econòmics i també un major protagonisme econòmic de les entitats locals, les que millor coneixen les necessitats però també els recursos i les oportunitats del territori.

Les empreses i organitzacions de l'economia social i solidària (ESS) de Mallorca poden contribuir amb la seva experiència i les seves iniciatives al desenvolupament del teixit econòmic i social local i a una reactivació econòmica que situï les persones i l'entorn en el centre; i mostren que aquí i ara existeixen alternatives de producció i consum que

Fira de Mercat Social.

contribueixen a la diversificació econòmica i a la producció local, ara més necessàries que mai.

Però, a què ens referim en concret quan parlem d'economia social i solidària? I més enllà dels principis, quina és la seva contribució a un desenvolupament local i sostenible, lligat a les necessitats del territori i de la societat?

L'economia social i solidària engloba un ampli ventall d'empreses i d'entitats no lucratives amb activitat econòmica, amb fórmules jurídiques molt diverses, però amb principis d'actuació compartits que les diferencien d'altres operadors econòmics del mercat i que són inherents a la seva doble naturalesa econòmica i sociocomunitària.

Entre les fórmules jurídiques tenim: les cooperatives de treball, de consum, de serveis, agroalimentàries, les societats laborals, els centres especials d'ocupació d'iniciativa social, les empreses d'inserció, les associacions i fundacions amb activitat econòmica...

Quant als principis d'actuació, la llei 5/2011 d'economia social fa referència a la primacia de les persones i de la finalitat social sobre el capital, que es concreta en una gestió transparent, democràtica i participativa, a l'aplicació dels resultats obtinguts a l'objecte social, a la independència dels poders públics i promoció de la solidaritat interna i amb la societat: desenvolupament local, igualtat, ocupació estable i de qualitat, sostenibilitat ambiental....

A les Illes Balears, tot i que no tenim estadístiques precises, els informes del Consell Econòmic i Social estimen que el seu pes representa devers un 2% de les empreses. Però més enllà de la seva aportació quantitativa, les empreses i entitats d'ESS contribueixen al desenvolupament local i a la cohesió social i aporten aspectes de qualitat en la creació d'ocupació, tant en relació amb les oportunitats que s'ofereixen per a persones en situació o risc d'exclusió en empreses i iniciatives d'inserció social, com a la contribució a l'ocupació de qualitat i a la democràcia econòmica de les cooperatives de treball.

En el context actual en que la pandèmia ha palesat la necessitat de redreçar el nostre model econòmic, l'ESS pot contribuir a la diversificació econòmica i a la producció local potenciant nous filons d'ocupació en àmbits com l'agroecologia, la cura del territori i la sostenibilitat, els serveis cooperatius, l'economia de les cures, la indústria cultural...

L'ESS contribueix al desenvolupament local perquè les seves activitats econòmiques neixen per resoldre necessitats locals des de l'arrelament en el territori, perquè mobilitzen recursos locals i donen feina a persones del mateix territori, perquè els beneficis circulen pel mateix territori amb proveïdors locals i reinversió dels beneficis, perquè eviten externalitats negatives que repercuteixin en el territori en el qual desenvolupen la seva activitat, i molt especialment, perquè les iniciatives d'ESS no són exclusivament econòmiques, ja que també contribueixen a la generació de comunitat i ciutadania.

Aquesta és l'aposta que fa el Pacte per al foment de l'economia social i solidària i el desenvolupament local a Mallorca signat el passat estiu en plena pandèmia, per part de tots els grups polítics del Consell de Mallorca i Mercat Social. Aquest pacte s'ha materialitzat en el projecte ESS Local, a través dels seus tres eixos d'actuació:

1) Suport a les iniciatives i empreses de l'economia social i solidària i a les seves xarxes per tal de potenciar i afavorir la creació d'empreses d'economia social en l'àmbit local i per consolidar les empreses i iniciatives ja existents.

2) Reforç de la formació dirigida tant al mateix sector com a administracions locals i agents de promoció econòmica.

3) Sensibilització i visibilització del sector a través de la participació en fires i esdeveniments locals i de la difusió de les empreses i iniciatives d'ESS.

Des de Mercat Social aspiram a desenvolupar aquests tres eixos d'actuació amb més intensitat als municipis del Pla de Mallorca, una comarca tradicionalment oblidada; però plena d'oportunitats pels seus valors naturals, patrimonials, culturals i humans. És hora d'aprofitar aquestes oportunitats per avançar cap a una economia més local i diversificada, centrada en les necessitats del territori i de la societat. ●

Experiències

Cooperativa Agrícola de Porreres

Valors ESS: producte local i ecològic, cooperativisme, reciclatge.

La Cooperativa Agrícola de Porreres va néixer fa seixanta anys, amb l'objectiu de poder comercialitzar i exportar l'albercoc sec, producte estrella de l'agricultura de Porreres. De fet, el patrimoni que tenen és gràcies a l'apogeu de l'albercoc. Quan va començar el boom turístic, la mà d'obra va passar al sector del turisme, la qual cosa va provocar una baixada molt gran de la comercialització de l'albercoc sec, i es va començar a comercialitzar l'albercoc en fresc.

La cooperativa compta amb 198 socis i 122 socis col·laboradors, encara que qualsevol persona pot anar a comprar a la cooperativa. És una mostra d'economia social al sector agrícola des del Pla de Mallorca.

La seva gerent, Maria Esperança Mora, és filla i neta de pagesos i ens explica quins són els valors i principis de funcionament de la cooperativa. "Tenim moltes branques, la principal és la comercialització d'allò que produeixen els pagesos de Porreres i altres municipis propers", explica, "i a l'àrea de botiga tenim productes locals de la gent del poble".

Una altra de les seves línies de feina és un centre experimental de varietats locals. "Com a filla de pagès sempre havíem triat i guardat les llavors", recorda, "però això es va anar perdent i va haver-hi un moment que ja no en trobàvem". Per això varen decidir començar a col·laborar amb Apaema i Varietats Locals (també amb seu a Porreres).

"Donam informació i feim ressò sobre la importància de consumir producte local, explicam la cura i l'esforç que posen els nostres pagesos i pageses en oferir un bon producte", explica. També ressalta la importància del cooperativisme al seu sector i de promoure el reciclatge (la cooperativa va rebre un premi per ser la que més envasos agraris recicla).

Experiències

Cooperativa Arts i Sons PORRERES

Valors ESS: cooperativisme, cultura, treball digne.

Art i Sons és una cooperativa de treball social formada per professors dedicada a gestionar escoles de música que actualment gestiona les escoles de Porreres, Montuïri, Maria de la Salut i Costitx (també fora del Pla, a Deià, Valldemossa i Campos). "Sorgim de la necessitat de regular l'ensenyament musical de qualitat a diferents nuclis", expliquen a la seva plana web, "el nostre objectiu principal és transmetre l'amor per la música als nostres alumnes i oferir una formació musical que els permeti gaudir i disposar dels coneixements necessaris per entendre aquest art".

Parlam amb el seu gerent i soci treballador, Jaume Rosselló, perquè ens expliqui millor d'on surt la idea de montar una cooperativa de professors de música. "Fa ja 16 anys 4 professors de música de Porreres i Campos, cercant solucions per gestionar la nostra feina vàrem optar pel model cooperatiu, ja que donam més importància a la feina que feim i el servei que donam que als beneficis de l'empresa, no tenim la idea de guanyar per damunt dels treballadors", ens conta.

Diu que aquest model els ha funcionat molt bé: "com que el nostre objectiu principal és la feina amb dignitat, més enllà que el benefici econòmic, ens permet ser més competitius per presentar-mos a licitacions".

Sens dubte és un projecte que ha sabut sostenir-se al llarg del temps: segueixen treballant amb les mateixes escoles amb les que varen començar fa 16 anys, a més d'haver-se expandit a altres noves. "La nostra filosofia de treball és cercar la gratificació en l'ensenyament de la música", explica en Jaume, "i això ho transmetem, tenim un fort vincle tant amb els infants i mares i pares com amb la part més administrativa de les escoles i els Ajuntaments".

Experiències

Associació de Varietats Locals PORRERES

Valors ESS: sobirania alimentària, biodiversitat, producte local, cooperativisme.

L'Associació de Varietats Locals, amb seu a Porreres, treballa per a la recuperació de les varietats locals d'hortalissa, llegums, cereals i fruiters, així com dels coneixements pagesos que hi van associats.

Promou el foment de la producció i de la conservació de la biodiversitat cultivada, i la gestió col·lectiva de l'agrobiodiversitat com a patrimoni del poble.

N'Aina Socies, una de les seves treballadores, ens explica quins són els valors de l'economia social i solidària presents al treball de Varietats Locals: "els mateixos fins com a entitat ja hi estan molt lligats, perquè tenim valors basats en la promoció de l'economia circular", explica, "a un territori on el teixit social local està molt lligat a l'estructura agrària d'un tipus específic de pagesia, amb petits pagesos". Per aquesta dinàmica, el model agroecològic i de varietats locals encaixa molt bé.

Com altres iniciatives d'economia social i solidària el que es prioritza no és el benefici econòmic sinó social i ambiental: "la multiplicació de llavors tradicionals ara mateix econòmicament no és rendible, però era prioritari tornar a introduir varietats perdudes i que la societat els reproduís".

La feina que fan és important: "les llavors tradicionals i locals estan a l'abast de tothom, la nostra idea és que la gent aprengui a reproduir-les i que no depenguin d'empreses externes, potenciant la sobirania alimentària".

La manera d'organitzar-se es basa en l'assemblearisme i l'horitzontalitat: "els treballadors i treballadores cobram els mateixos sous i amb la junta tenim una dinàmica molt participativa", explica n'Aina.

Experiències

Mater Tourism ARIANY I SINEU

Valors ESS: inclusió, sostenibilitat ambiental, producte local.

Mater Tourism és un projecte de vacances amb valor social afegit impulsat per l'organització d'atenció i inclusió Mater Misericordiae. Consisteix en l'exercici d'un turisme rural i sostenible amb el qual gaudir de l'experiència del Slow Tourism. Els allotjaments turístics de Mater són tres, dos d'ells al Pla de Mallorca: l'hotel d'interior Mater Ariany i l'agroturisme Mater s'Hort, també a Ariany). Per altra banda, l'entitat compta amb un bar amb jardí al poble de Sineu, on es poden degustar diferents plats elaborats amb producte km. 0.

Parlam amb la directora general de l'entitat, Bàrbara Mestre, perquè ens expliqui perquè el seu projecte és una experiència d'economia social i solidària: "Mater, a través del seu Centre Especial d'Ocupació, compleix tots els valors de l'equitat, el treball digne, la sostenibilitat ambiental, la cooperació i el compromís amb l'entorn".

Especialment, amb els projectes de Mater a Sineu i Ariany, l'entitat promou el desenvolupament i la dinamització local a través de la utilització transversal dels recursos materials i humans propis del territori. "Els i les alumnes de Formació Dual de Cuina i de Neteja aprenen l'ofici des del primer dia mitjançant la pràctica diària a les instal·lacions dels establiments turístics de *Mater Tourism* i el bar amb jardí de Mater Sineu", explica Bàrbara, "mitjançant la contractació dels serveis i la compra dels productes de Mater, els i les clientes contribueixen, també, a la millora de la formació de les persones amb altres capacitats intel·lectuals. L'any passat, el nombre total d'alumnes de Formació Dual fou 27".

"Els establiments de l'entitat emergeixen com espais pioners a l'hora de promoure la cultura rural, donant-la a conèixer tant als habitants de l'illa, com als milers de turistes que ens visiten

cada any, i vinculant-la al valor afegit que suposa la inclusió social i laboral del col·lectiu de persones amb altres capacitats intel·lectuals", ens conta la seva directora, "en conseqüència, s'estableix un binomi producte de qualitat-responsabilitat social que és disruptiu i innovador".

L'entrevista

"Cal avançar cap a un model econòmic que posi a la vida i a les persones al centre"

Francesca Martí és vilafranquera i dirigeix la Fundació Deixalles des de 2010. Ferma defensora de l'economia social i solidària, participa al Tercer Sector Social, REAS Balears i Mercat Social. Per la seva àmplia visió dels temes d'inclusió social, sostenibilitat ambiental i transformació del model econòmic hem volgut parlar amb ella per aquest número d'EL PLA.

Quina és la tasca de Deixalles?

La Fundació Deixalles és una entitat social sense ànim de lucre que treballa per la inserció social i laboral de persones en situació de vulnerabilitat de les Illes Balears, intentant millorar la seva qualitat de vida mitjançant la realització d'activitats relacionades, principalment, amb la reutilització i amb la millora del medi ambient. Intentam fer una petita aportació perquè les nostres illes siguin més justes, solidàries i sostenibles.

Creus que Deixalles és un exemple d'economia social i solidària? Per què?

Diria que sí, que som una entitat d'economia social i solidària, almanco ja fa molts anys que en les nostres estratègies i decisions els principis de l'economia solidària estan presents.

Deixalles i les seves empreses d'inserció realitzam anualment l'auditoria social del que destacaria alguns punts amb exemples. Respecte a l'equitat de gènere, un 57% dels llocs de responsabilitat estan ocupats per dones. Pel que fa al treball digne, un 81% de les persones treballadores tenen contracte indefinit; tenim mesures de suport per conciliar el treball de cures i altres compromisos activistes i fomentam la formació de les persones treballadores. El 60% de les persones treballadores procedeixen de situacions de vulnerabilitat.

En termes de sostenibilitat ambiental, la nostra activitat bàsica és la de reutilització: en el 2020

hem recollit 3.693 tones de materials dels quals un 71% s'ha reutilitzat, i ha suposat una disminució d'emissions de CO₂ a l'atmosfera de 17.268 tones equivalent. Aplicam criteris de consum responsable en l'adquisició de productes. Som socis d'una cooperativa d'energia renovable sense ànim de lucre i tenim contractat el subministrament elèctric a totes les nostres seus.

Creim en la cooperació entre entitats. Som membres de 28 xarxes de transformació, el 81% de les nostres compres es realitza a entitats de REAS i Mercat Social. Estam compromesos amb el comerç just i a totes les nostres tendes tenim un espai de venda de productes de comerç just.

Operam amb finances ètiques, som socis d'un mitjà de comunicació transformador (El Salto), desenvolupam un projecte de sensibilització de compra pública dirigit a les administracions públiques i estam compromesos activament en la difusió del model d'empresa d'inserció i reserva de mercat.

Quins efectes socials heu notat arran de la pandèmia i com pensau que poden revertir-se?

La pandèmia ens ha evidenciat i posat a la vista alguns efectes que covaven. S'han disminuït dels ingressos econòmics a les unitats familiars, per pèrdua de feina o bé per pèrdua dels ingressos que tenien per activitats d'economia submergida. Això fa que aquestes persones no tinguin les necessitats bàsiques cobertes. S'ha agreujat la dificultat de l'accés a l'habitatge. Les persones que ja tenien dificultat per ocupar-se, ara encara ho tenen més difícil donat que el % atur s'ha incrementat, en especial els joves i les dones.

A les persones que hem atès a la Fundació hem detectat soledat, existència de bretxa digital, deteriorament de la salut o recaigudes en addiccions, entre molts altres problemes.

Des de Deixalles en el projecte d'itineraris prelaborals hem incorporat algunes activitats perquè les persones participants puguin superar aquestes dificultats. Malgrat la crisi i les dificultats econòmiques, mantenim el pagament de les beques per tal que les persones puguin tenir uns ingressos mínims. Hem posat en marxa l'aula digital per al maneig i ús del mòbil i l'ordinador. Oferim tallers formatius i de creixement personal per fomentar l'autoestima, la millora de la gestió de l'estrès, la motivació davant nous reptes i noves situacions, la cura de la salut, sexualitat i les relacions sanes.

Actualment la majoria de persones que atenem són dones, amb un perfil laboral sense formació, sense ingressos, amb càrregues familiars, i sense experiència o molt poca experiència laboral.

Es parla molt de diversificació econòmica i de transició de model econòmic. Pensau que és viable a una illa com Mallorca? Com fer-ho?

Pens que és imprescindible que treballem cap a una diversificació econòmica i transició del model. Hem de marcar un pla de ruta a curt, mitjà i llarg termini de reconversió cap a un model econòmic que tingui diversificació d'activitats, que posi a la vida i a les persones en el centre, de distribució més equitativa. Pens que les entitats d'economia social i solidària poden aportar molt a aquesta transformació.

Consider que no ho podem fer de cop i dràsticament. Però sí que hem d'anar fent experiències pilot. No puc deixar de mencionar les paraules d'Arcadi Oliveres: "Cal anar creant una nova economia al servei de les persones; una nova economia que dignifiqui el treball, s'allunyi del lucre, prioritzï les tasques de cura i vagi prenent formes autogestionades"

Un altre concepte de moda: economia circular. Què en pensau?

Uff. Un concepte incomplet per la transformació que necessitam. L'economia circular té una part bona que és la de l'aprofitament màxim dels materials, però no té en compte alguns aspectes que sí tenia en compte el concepte de desenvolupament sostenible, per això nosaltres diem que volem anar més enllà de l'economia circular: és important com treballen i les condicions que tenen les persones; és important no perdre el sentit comú i que els cercles siguin el més petits possible, hauríem d'incorporar al cercle el concepte de kmo o proximitat.

La lluita contra el canvi i climàtic i per la sostenibilitat ambiental pot ser una oportunitat per a la creació d'ocupació?

Per nosaltres l'emergència climàtica és la gran problemàtica global que marcarà la vida dels anys vinents. I si, serà una font de transformació de llocs d'ocupació. Dic transformació perquè la lluita pel canvi

climàtic per la sostenibilitat ambiental generarà nous llocs de feina, però també en farà desaparèixer. D'aquí la gran necessitat de desenvolupar plans de formació per a persones treballadores i desocupades en els possibles nous llocs de feina.

Creus que el Pla de Mallorca pot tenir potencial per desenvolupar projectes d'economia social i solidària? Per què?

El Pla té un gran potencial de desenvolupament de projectes d'economia social i solidària. El fet d'haver estat una zona poc influenciada pel turisme, fa que, per una banda hi hagi coses que ja no s'han de canviar, i per altre és una zona on es poden desenvolupar projectes de desenvolupament rural que puguin ser transformadors i d'exemple per a altres zones.

Fins i tot pens que podria ser una cau d'experiències de cura de persones de manera transformadora, donat que té una població envellida considerable. ●

L'economia social: una altra economia possible per a un altre model econòmic

David Abril Hervás

Professor de sociologia de la UIB i membre de les fundacions Darder-Mascaró i el Mercat Social.

Amb la Covid-19 hem comprovat que jugar- s'ho tot a una sola carta com la del turisme és un risc econòmic (i social) massa alt per a qualsevol territori, com ho és voler tornar a la situació prèvia a la pandèmia a marxes forçades, tot generant episodis de saturació com hem vist aquest estiu. Aquesta aposta pel monocultiu turístic en les darreres dècades ha contribuït a alimentar alts nivells de pobresa, desigualtats i precarietat estructurals, mentre alhora importàvem constantment població i consumíem territori per alimentar la maquinària del creixement. Bé està que, si més no, es reconegui una realitat que es considerava gairebé una traïció quan era denunciada des de l'ecologisme mentre la gallina dels ous d'or funcionava.

Ara ja ningú no pot negar que cal un canvi de model econòmic, com es defensa des del Fòrum de la Societat Civil i diversos col·lectius socials, i que cal produir coses que serveixin, a més de proporcionar oci als altres: des d'aliments a tecnologia. En aquest context, un dels sectors que cal impulsar és el de l'economia social i solidària. Una economia que no sols no és cap utopia, sinó una realitat tangible

Il·lustració: Dinamía.

per a milers de treballadores i treballadors a les Illes Balears que d'ençà de fa dècades depenen de cooperatives, societats laborals, entitats del tercer sector social, i més recentment empreses d'inserció, entre altres iniciatives. Unes iniciatives que, per cert, varen ser molt més resilients davant l'anterior crisi i, a diferència d'altres, varen mantenir el gruix dels llocs de feina, en la seva majoria dignes i estables.

I és que com el feminisme -que amb la defensa la visibilització i el reconeixement dels treballs de cures, qüestiona la lògica sobre la qual es sustenta el capitalisme-, l'economia social no agrada als gurus de l'economia perquè posa en entredit la responsabilitat social de moltes grans empreses que allò «social», «solidari» o «sostenible» només ho empen a nivell de

màrqueting i rentada d'imatge. Però sobretot, allò que empenya de l'economia social és que malgrat les traves, funciona, essent portadora d'una racionalitat ben diferent a la de l'economia convencional: enfront a la fal·làcia de l'*homo oeconomicus*, que només cerca el benefici immediat i a costa del que sigui (com si això fos una qüestió natural, aliena a tota ètica o moral), l'economia social i solidària es fonamenta en el treball cooperatiu -o si voleu, en la democràcia econòmica- i en el respecte a les persones i els seus drets, en equilibri amb el medi ambient, i prioritza la producció i els intercanvis a nivell local, per tal de beneficiar la comunitat de referència i els seus habitants. De fet, si vos hi fixau, moltes d'aquestes iniciatives a nivell local són conegudes per integrar la promoció de les persones més vul-

nerables amb la defensa del medi ambient, com ha fet històricament la fundació Deixalles, que és una referència dins i fora de les Illes en la gestió i reutilització de residus.

A les Illes, el gruix de les entitats de l'economia social i solidària s'agrupen al voltant de l'associació Mercat Social, des de la Unió de Cooperatives (UCTAIB), a l'Associació de Productors d'Agricultura Ecològica, passant per empreses relativament noves com Som Energia o Ecotxe, la Xarxa d'Economia Social i Solidària REAS, Deixalles, les finances ètiques o la federació de comerç just de la federació de S'Altra Senalla. Una xarxa amb experiències molt diverses que van des d'una cooperativa d'ensenyament com el CIDE, a petites cooperatives de serveis com Bauma, que ofereix suport a multitud d'iniciatives socials perquè puguin ser viables, passant per moltíssims projectes recents, com el supermercat cooperatiu i ecològic TerraNostra, o la cooperativa d'habitatge cooperatiu per a persones majors KaNostra.

Experiències i voluntats allunyades d'allò que fins i tot a les escoles s'ensenya que ha de ser el model d'«emprenedor» (i aquí cit textualment un manual de 4rt d'ESO de l'editorial Santillana): «desenvolupar una actitud positiva cap als doblers», perquè «només així estarem parlant realment d'esperit emprenedor, de generar idees per engegar un

De veres creiem, amb el cop de realitat que ha suposat la pandèmia, que ens en sortirem de tot plegat amb més individualisme i neoliberalisme? Per què no apostar per emprendre socialment i col·lectivament?

negoci o, simplement, de buscar el benestar». Perquè no considerem models d'emprenedoria qualsevol dels exemples esmentats, sense anar més enfora? De veres creiem, amb el cop de realitat que ha suposat la pandèmia, que ens en sortirem de tot plegat amb més individualisme i neoliberalisme? Per què no apostar per emprendre socialment i col·lectivament?

Per acabar, i tot i el gran desconeixement de què és això de l'economia social, de com funciona i de com es pot fer, a casa nostra disposam d'una legislació que afavoreix la creació de microcooperatives, que és una de les modalitats d'iniciativa empresarial que més ha crescut en aquests temps d'incertesa baix el paraigües de l'economia social. La crisi que ens ha tocat viure, en aquest sentit, representa també una oportunitat per a la transformació de petits negocis i empreses en microcooperatives, una opció flexible que pot agrupar tant persones com entitats i

grups per cobrir necessitats i objectius compartits.

Si pensau que és difícil, que ja ens ve just amb el que tenim, la història serveix per recordar-nos com hem arribat fins aquí. I justament fa un segle, i enmig d'una altra gran crisi econòmica, va ser el moment àlgid del cooperativisme i el mutualisme promoguts des del moviment obrer, que el feren servir no sols com una alternativa pràctica i ètica al funcionament del capitalisme, sinó com un instrument per autoprotegir-se, per exemple, de l'especulació amb els aliments a càrrec del banquer Joan March i altres personatges d'aquells temps. Com ara s'especula amb els preus de l'electricitat, fent evident que calen altres models d'empresa, com les comunitats energètiques. Si llavors es varen poder crear botiques, caixes d'estalvis i manufactures, a partir d'una classe social que ho tenia tot en contra, per què no podem fer ara?

En la ja inajornable transició cap a un altre model de desenvolupament per a les nostres Illes, la diversificació passa també perquè l'economia social i solidària sigui reconeguda i promocionada pels poders públics en el marc d'una estratègia més ampla, i perquè moltes iniciatives de l'economia convencional que s'identifiquen amb els principis de la mateixa facin el bot i junts fem xarxa, poble a poble i barri a barri. ●

Mercat Social elabora catàleg de projectes d'Economia Local i Social al Pla de Mallorca

Redacció EL PLA. – Des de Mercat Social s'ha posat en marxa el procés de recollida d'informació, a través de l'associació Pla de Mallorca XXI, per a l'elaboració del Catàleg d'Economia Local i Social dels municipis de la Mancomunitat del Pla, previst en el projecte ESS Local que duen a terme amb el suport del Departament de Promoció Econòmica i Desenvolupament Local del Consell per desenvolupar el Pacte per al foment de l'economia social i solidària i el desenvolupament local signat el juliol de 2020.

En una primera fase s'ha recollit informació a través d'un formulari web sobre iniciatives de l'economia social i solidària (cooperatives de treball i agroalimentàries, agroecologia i entitats del Tercer Sector d'acció social), d'acord amb una primera relació d'iniciatives prèviament identificades.

En una segona fase s'ha recollit informació amb el mateix formulari sobre productors amb criteris de desenvolupament local (artesans amb carta d'artesà o mestre artesà i productes amb

Denominació d'Origen i Indicació Geogràfica Protegida).

El llistat de contactes del qual es disposava inicialment, s'ha ampliat contactant amb tots els Ajuntaments, la Direcció Insular de Comerç i Artesania del Consell de Mallorca, cooperatives agrícoles i gremis d'artesans, a més de nous contactes que facilitats per alguns enquestats. A partir d'aquests llistats s'ha contactat amb tots, via telefònica i per correu electrònic, explicant en què consisteix el Catàleg, els beneficis que els pot aportar de cara al reconeixement i difusió, i les instruccions per a omplir el formulari.

La resposta ha sigut positiva, amb 23 participants de la primera fase i 28 de la segona. A més, molts dels participants han agraït la iniciativa i esperen que els pugui ser d'utilitat. Una vegada finalitzat el treball de camp per a la recollida d'informació, actualment el catàleg es troba en procés d'elaboració, amb la previsió que es pugui publicar a mitjan octubre.

Desembre 2021

El Pla literari

A la zona compresa entre Ariany i Alanària s'hi ubica tota una infinitat d'inspiració, mitologia i creativitat, manifestades de diferents maneres. Narrativa, poesia, assaig... El Pla de Mallorca, segons Gabriel Janer Manila, és un fragment de l'illa que esdevé una pàtria. Per extensió, podríem afegir que esdevé escenari vital, amb experiències traduïdes al llenguatge literari, de vegades amb un punt de ficció.

La producció literària del Pla és un reflex de la seva societat. Així, trobam des de relats costumistes a poemes carregats d'emocions ("Allà, he fet niu amb quatre busques. / Un lloc, un mur i un eclipsi", recita Sebastià Perelló, en referència al fora vila. "M'he d'escapolir de casa / on ja

només faig el turista"); o també novel·les amb un fort esperit crític o descripcions minucioses de la vida diària i el passar de les estacions ("ni he desdenyat jocs d'infants, receptes de cuina pagesa, preocupacions i supersticions, llegendes i facècies, endevinalles i pronòstics meteorològics", asseverava Rafel Ginard).

El Pla de Mallorca no només ha donat fruits al camp, sinó també literaris. Els seus paisatges, pobles i llogarets han estat font d'inspiració de multitud d'autors i autores de la comarca, que han plasmat l'amor per la terra a les seves obres literàries. A aquest número d'EL PLA fem un recorregut per la cartografia de la paraula. Bona lectura.

Dossier

LITERATURA AL PLA

Literatura oral al Pla: Mallorca amb veu pròpia

Carme Castells i Joana Abrines
Fundació Mallorca Literària

Fotografia: Antoni Font Gelabert / Tolo Balaguer. Arxiu de la Fundació Mallorca Literària

«Aquesta és la nostra llar. Allà on vaig néixer, al mateix carrer de Socies, els meus pares hi estaven de llogaters. Al carrer només hi havia vuit cases. Per sobre les tàpies d'un corral que té l'entrada al carrer del Sol que fa creu amb el de Socies, s'hi dressa un fasser on jo hi he anat a collir dàtils. Ca nostra té la façana relativament nova. Dos aiguavessos. El primer més estret que el segon. [...] A l'aiguavés de davant a mà esquerra quan entren del carrer, sempre hi viu el banc del fuster que finalment, fa poc, substituïren amb cadires de bova. Les cadires usuals de la casa eren tubulets de corda.»

Amb aquestes paraules ens condueix Rafel Ginard a les estances de la seva llar primera, la casa on va néixer i créixer a Sant Joan; on despertà la seva sensibilitat literària i la seva dèria per recopilar la paraula del poble; on

encara batega l'essència cultural de la nostra terra, en forma de gloses, dites i altres perles escrites pel propi Ginard, folklorista, poeta i un dels pilars més cabdals en la fixació de la nostra tradició oral. Aquesta llar seva, amarada de veu poètica i de la saba del poble, és des de 2015 el Museu de la Paraula, creat per la Fundació Mallorca Literària per donar a conèixer el llegat literari recopilat per Ginard –que no és altre que el llegat nostre, les tradicions, els sabers i la formulació d'aquests en forma de dites, de gloses i altres expressions d'arrel. La casa és oberta al públic, disponible per a visites, i és alhora un centre dinàmic des del qual es generen un bon nombre d'activitats i projectes dedicats a divulgar en altres àmbits i formats aquests mateixos continguts.

Esquerra: Pare Ginard. Dreta: Museu de la Paraula (Foto: Tolo Balaguer)

«Sent predilecció pels temes petits, minúsculs, per les coses de cada dia, que duen la seva càrrega d'encís, de bellesa, si un contempla la vida quotidiana amb ulls de poeta. Allò que cal és aprofitar-se'n, extreure'n el bessó»

Coneixem Rafel Ginard com a franciscà, capellà, folklorista, prosista, però va ser Ginard, essencialment, un poeta. És aquesta mirada seva, atenta a la bellesa menuda del que és proper, i la cura extrema a recollir-ho, allò que millor caracteritza la seva aportació a la nostra cultura.

Amarats d'aquest esperit, us convidam a recórrer el Pla de Mallorca, encuriosits per veure-hi allò que hi habita sense ser visible, o no més visible que un bri d'herba, una flor d'ametller, una conversa cordial de veïns, aquella aroma devers el forn o els fumerals de les xemeneies. En referir-se al seu poble natal, Sant Joan, deia Ginard: *«És el triomf de la humilitat. No és una terra aparatosa i magnífica, però és fecunda. Altres indrets seran un jardí, el meu poble és un graner»*. La literatura que escriu el Pla és la veu del poble: la veu pròpia de la cultura pròpia de Mallorca, una mena d'expressió d'identitats col·lectives que no té tant a veure amb la mitificació o desmitificació de l'entorn, com, sobretot, amb el testimoni del viure-hi. El Cançoner Popular recollit per Ginard, que aglutina més de 20.000 cançons

compilades arreu de Mallorca, evidencia fins a quin punt la literatura popular condensa la identitat i la història d'aquesta terra. I dins d'aquest corpus, el Pla és un bessó indiscutible: un entorn agrari i comunitari, un terreny esquitxat de petits pobles que encara serveixen la llengua, la cultura i les tradicions de la nostra illa, perpetuant formes de vida i de relació que venen d'avior.

Aquesta veu pròpia, lligada al territori, proporciona una mirada única per a conèixer-lo: una mena de filtre lluminós amb què descobrir el paisatge de manera enriquida. I és per això que, fa més d'un lustre va néixer el projecte **Walking on Words. Mallorca Literària**, recopilant la literatura relacionada amb diversos indrets de Mallorca, per tal de fer-la accessible. Sota la marca genèrica de **WoW Mallorca**, el projecte ha generat diversos recursos i formats per deixar-nos guiar per l'illa en la millor companyia: de la mà d'escriptors de tots temps i procedència, com són Josep Pla, Anaïs Nin, Jorge Luis Borges, Agatha Christie, Albert Camus, Júlio Cortázar, Martin Amis, Llorenç Villalonga, Ramon Llull, Thomas Berdhardt, Mario Benedetti, l'arxiduc Lluís Salvador o el propi Rafel Ginard. En el cas del Pla de Mallorca, la ruta parteix del Museu de la Paraula de Sant Joan i ens duu fins a Algaida, a través de paisatges cantats amb una

paleta de sentiments multicolor: la veu crítica, la veu còmica, la veu amorosa, la veu descriptiva. De poble en poble, la selecció és íntegrament formada per textos de procedència popular: gloses, cançons, dites i rondalles que, descrivint les gents de Petra, les fetes de Montuïri, les tradicions d'Ariany, les contarelles de Sineu, ens descriuen a tots.

El Pla: bessó de l'illa, cor literari

«Jo veig així el Cançoner. A la manera d'un arbre filosòfic lul·lià. Revingut de soca, enfonya les arrels en la carn bategant del poble mallorquí, i la sang humana n'és la saba». [...] és la nostra terra feta música i cançó»

En aquesta mirada global a Mallorca en clau literària, s'evidencia la diversitat de veus que habiten el llegat d'arrel, en contacte amb el territori viscut, en totes les seves èpoques.

És també una aposta per visibilitzar i dignificar la literatura popular, tantes vegades considerada –erròniament– menys significativa que la literatura escrita i d'autor. La poesia oral és 'la nostra terra feta música i cançó'. A través del Cançoner, recorrem Mallorca, descobrint gràcies a la bona tasca de Ginard quines versions d'una mateixa rima tenen a diversos pobles, on es va originar una expressió que perdura fins avui i, fins i tot, en alguns casos, qui va ser l'enginyós glosador que va donar-li forma. En aquesta ruta, us proposam fer-ho a la inversa: recórrer el territori i, de poble en poble, anar descobrint el Cançoner que s'hi relaciona. La selecció de la ruta que us presentam, sota el títol de "Mallorca amb veu pròpia", és a més la convidada a descobrir fins a quin punt la nostra literatura oral és diversa en forma i contingut, en to i registre, en funció i en origen. Les gloses són composicions poètiques de caire popular generalment improvisades. A Mallorca els versos, o també dits mots, són de set síl·labes i la rima ha de ser consonant. Les gloses antigament servien per a declarar l'amor, per a insultar, per criticar, per recordar

un fet excepcional, per cantar mentre es treballava, per parlar de política, etc. Les gloses formaven part del dia a dia, i els millors improvisadors, els glosadors, gaudien de fama i reconeixement per part de la població. Després de dècades de decadència, les glosa improvisada es troba en un important procés de recuperació gràcies a l'impuls de l'Associació de Glosadors de Mallorca. Els combats de picat han tornat a ser presents als cafès i a les festes populars i el públic torna gaudir de les invectives que es llancen els glosadors.

Us proposam un tastet dels continguts que podeu conèixer tot passejant pels pobles del Pla de Mallorca, i que formen part dels continguts de la ruta 7 del projecte. WoW Mallorca.

A Sant Joan, una glosa de picat emblemàtica:

– *Ja direu an En Lleó
una paraula secreta:
que un homo que no sap lletra
no pot esser glosador.
– Si aquesta no la trec neta,
altra cançó no faré.
Direu an es coremer.
que en el món va esser primer
s'enteniment que sa lletra.*

Aquesta glosa recull l'enfrontament entre un predicador i un glosador per discernir si un home analfabet era capaç de fer gloses improvisades. "En el món va ser primer l'enteniment que la lletra", resol Mestre Lleó, ben rotund. La tradició oral l'atribueix a Antoni Garau i Vidal (Llucmajor 1818–1908), més conegut com a mestre Lleó, reconegut per la seva brillant art d'improvisador i com a editor de diverses "plaguets" de glosades. Les funcions de les gloses poden ser múltiples, en funció del context o la intenció amb què sorgeixen. En moltes ocasions, la improvisació sorgeix com a art en diàleg, en el context dels anomenats "combats de picat": les gloses són armes per atacar o defensar-se d'un atac. Els

combats de picat solien organitzar-se entre dos glosadors o grups de glosadors que es llançaven invectives improvisades per a l'entreteniment del públic. Talment ara, alguns glosadors arribaren a tenir una gran anomenada, i eren acompanyats i defensats per grups de seguidors.

A Ariany, una glosa narrativa de fets dramàtics:

*“...En Pavana d'Ariany
un cosí seu el matà,
i el tirà dins un favar
de Gossauba,
pensant que no el trobaran...”*

Entre les moltes funcions que tenien antigament les gloses i les cançons, hi havia la de transmetre i recordar fets luctuosos que havien tingut lloc, per perpetuar-ne la memòria. Generalment, aquest tipus de glosats solen donar informació sobre el lloc i les circumstàncies dels fets, l'origen de les persones implicades i també és comú un judici moral que enalteix les víctimes i condemna els assassins. Si bé en un principi aquests glosats sobre successos violents es transmetien per via oral, en un determinant moment es començaren a publicar plaquetes que es venien a l'estil de la literatura de canya i cordill. El cas de l'assassinat d'en Pavana fa referència a la mort violenta d'algu de cognom Mestre, conegut com en Pavana a Ariany. A la sortida de Sant Joan en direcció a Montuïri, on encara hi ha la creu d'en Pavana, és segons la tradició el lloc de l'assassinat.

A Petra, gloses sobre pobles veïns, fent-ne befa:

*Jo no som de Manacor,
jo som d'es terme de Petra.
Si el dimoni s'hi va retre,
però no m'hi retré jo!*

Recollida a Petra

*A Petra han posat fanals,
també un parei de serenos,
i tots es fadrins morenos
de negres tornaren blancs.*

Recollida a Manacor

Una part de les gloses que formen el Cançoner popular de Mallorca estan dedicades a les viles i llogarets de l'illa. Les cançons que parlen del poble solen fer referència a les seves característiques més conegudes com la geografia, els cultius agrícoles o els seus habitants. En algunes ocasions també fan referència a algun fet esdevingut i prou conegut. Com no podia ser d'altra manera, moltes gloses critiquen o fan befa dels habitants dels pobles del costat. Aquesta rivalitat també forma part de la cultura popular amb sobrenoms o característiques que els habitants d'un poble atribueixen als seus veïns. En les gloses seleccionades hi trobam exemples referents a la paremiologia (incloent la dita «A Petra el dimoni s'hi va retre») o fets històrics com la novetat de la instal·lació de fanals a la vila.

A Montuïri, una glosa crònica de fets reals:

*“Madona de Son Vaquer,
ja poreu sortir aviada,
que sa vostra fia té
una dragona aferrada...”*

La glosa de Son Vaquer connecta la funció narrativa, que dona lloc a un bon nombre de cançons llargues. En aquest cas, s'hi relata un fet ben curiós esdevingut a final del segle XIX a la possessió de Son Vaquer, situada dins el terme de Montuïri però molt a prop del límit amb Sant Joan. Un grup de joves hi havia organitzat un ball, però dos individus decidiren esbucar-lo. Esbucar un ball era considerada la major ofensa que es podia fer als joves que l'organitzaven. Generalment consistia en apagar els llums, cremar pebres de cirereta per provocar la tossina, llançar olles plenes de brutor o tocar insistentment les baules de la porta. En el cas de Son Vaquer s'innovà la tècnica amollant un grapat de dragons que provocà el pànic entre els assistents, especialment les al·lotes. Els fets foren molt comentats per tota la contrada i com era habitual en aquests casos es feren diverses gloses sobre el tema. ●

L'entrevista

"El poble és una mina a la qual he acudit sempre en cerca dels materials de construcció literària"

L'escriptor Guillem Frontera va néixer ara fa 76 a Ariany (poble que inspirà Alanària, població imaginària que surt a diverses de les seves obres). Va estudiar al seminari Seràfic de la Porciúncula i de ben jove va exercir diversos oficis, com reporter de diari o caixer d'una agència de viatges, fins que es va decantar pel periodisme. Va ser fundador i director de la col·lecció de poesia La Sínia (1965), on va fer els seus inicis literaris. Però és en prosa que ha desplegat la seva obra. Recentment, la Fundació Mallorca Literària ha dedicat el cicle monogràfic "La Narrativa dels 70" sobre la seva obra.

Vostè va néixer a Ariany. Sempre hi ha viscut? Quina és la seva relació amb el poble?

No, no hi he viscut sempre. De fet, hi vaig viure fins als deu anys; a partir dels anys vuitanta del segle passat vaig començar a reprendre la relació amb el poble, però la vida hi ha canviat molt, cosa que m'ha dut a sentir-m'hi bé i ben tractat, però no a passar amb fluïdesa el pont de tants anys d'absència. Ara crec que hi visc, com a conseqüència més d'una inèrcia que no d'una decisió raonada i enraonada.

Sabem que l'escola pública té el seu nom. Sempre l'han reconegut al poble?

Com deia, sempre m'he sentit ben acollit i ben tractat. I posar el meu nom a l'escola supera qualsevol altre intent mundial d'honorar-me.

Anam als inicis. Com van ser els seus inicis a la literatura?

No vaig començar a escriure en un petit poble d'interior. Això va venir pocs anys després, al seminari de La Porciúncula, i com a manera d'amagar la meva intimitat a uns frares que xafardejaven mirant amb nocturnitat i traïdoria els diaris íntims. Escriure va venir com una necessitat d'inventar-me una vida interior que ocultàs la real.

Quins eren i són els seus referents? Alguns autors/es són de pobles de la comarca?

Foto: Última Hora.

No sé contestar mai aquesta pregunta. Tenc massa referents, tants que no una primera llista d'uns, posem, deu escriptors, no cobriria ni de manera molt elemental el meu mapa referencial. De la comarca no en diré cap no, perquè és segur que me n'oblidaria massa.

El seu poble, el Pla de Mallorca, ha inspirat la seva obra literària? Com?

I tant que sí! Hi ha un llibre *-La mort i la pluja-* en què vaig mirar de treure'n totes les sabes. En general, el poble és una mina a la qual he acudit pràcticament sempre en cerca dels materials de construcció literària. No em puc explicar ni els meus llibres ni a mi mateix sense Ariany/Alanària.

Va començar amb la literatura per la poesia, fundant la col·lecció La Sínia. Ja no n'escriu? Per què?

Fa un parell d'anys que visc en el dubte de si publicar o no algunes mostres de la poesia que he escrit darrerament. Cert, vaig començar escrivint poesia (o fent versos) i la vaig abandonar prest. A darreries dels 70 en vaig tornar a escriure (un parell de mesos, i no gaire), però un amic me'ls va extraviar, encara no sé si per deixadesa o per fer-me un favor. En tot cas, de vegades pens a veure quina falta fa la meua escriptura -poesia o prosa- i ja us podeu imaginar la resposta...

Quan tenia 20 anys va escriure *Els carnissers*, la primera novel·la que explica el daltabaix produït a Mallorca pel turisme. El futur que

pensava llavors s'assembla al present que tenim avui?

El present és pitjor del que imaginava com a futur. Jo només comptava amb la certesa que les coses tendeixen al desastre, però no amb la inexhaurible capacitat humana per incrementar els mals d'aquesta tendència.

A *Sicília sense morts* parla relació viciosa entre política i poder hotel·ler a Mallorca. Com veu aquesta relació? Pensa que des de la literatura i la cultura es pot fer una trinxera per denunciar i ser crític davant la realitat?

És una relació viciosa d'origen. Els poders econòmics del país en realitat no són del país, si per això entenem l'afany d'impulsar la societat sencera vers el progrés (que no és l'enriquiment d'una elit). I els poders polítics arrossegueu, de grat o per força -podríem parlar de seqüències d'alta corrupció-, unes servituds que ho contaminen tot. Com deia aquell militar italià al qual un col·lega menorquí demanava que els bombardejos de Maó no afectassin casa seva, brutta situazione, comandante. D'altra banda, no sé si la literatura pot impedir l'avenç de l'esllavissada general, però sí que crec que sense la cultura no hi ha fre ni camí de retorn. ●

Cartografia de la paraula al Pla de Mallorca

Experiències

Joan Mas i Vives

Maria de la Salut

Sens dubte quan escrivim, hi portam el que som. El Pla de Mallorca i més en concret Maria de la Salut, és un dels factors, no l'únic, que més ha contribuït a configurar-me. A la meua novel·lística hi és present en un doble sentit. Primer, argumentalment. A Una vella cançó és la base de la confrontació camp/ ciutat;

A Kabul i Berlín a l'últim segon, hi ha una referència extensa al tupamaro Toni Mas Mas, el gallec, que també era de Maria, i a Diable de Byron! alguns fets transcorren a la possessió de Roqueta. Més important que això, però, és la manera d'entendre la vida, lligada a allò que en diem tocar amb els peus a terra. També en deriva perquè la història austera de l'interior de Mallorca, sotmesa a una supervivència difícil, no sempre ha deixat espai per a fer volar coloms.

Foto: Editorial Leonard Muntaner

Llorenç Capellà

Algaida

Si em demanessin que definís en una sola paraula allò que significa el Pla per a mi, diria misteri. Potser pel fet d'haver-hi viscut els primers anys de la infantesa, els del desvetllament dels sentiments i de les percepcions. Associo el Pla amb foravila.

I què és allò que més m'atreu, de foravila...? La vida oculta. La que batega en el portelló d'una caseta, en l'aigua opaca d'un pou, en tot allò que abasta la mirada. El camp del Pla és color, amb un predomini aclaparador de tots els tons del marró. És un espai amb un caràcter molt definit, literari. És present en alguna de les meves novel·les, a Romanç per exemple. Fins i tot hi ha persones identificables amb el Pla –no vull dir-los personatges, perquè la fabulació fa part de la realitat– que s'introdueixen a les pàgines, gairebé sense que jo en sigui conscient. I els respecto el dret a ésser-hi. Fet i fet, si soc escriptor ha estat, en bona part, per tot això que us acabo de contar.

Experiències

Roser Amills

Algaida

Fem números: vaig tornar a Mallorca aviat farà dos anys després de vint-i-vuit lluny, molt lluny, a l'altra banda de la mar. Me n'havia anat a estudiar a Barcelona amb disset i sí, havia anat tornant, de forma intermitent, que no és tornar. Sobretot quan, mentrestant, tens dos fills i escrius més de vint llibres.

A la seva accepció original el mite remet a un conte, una història o una narració, però la seva profunditat es basa en un enfrontament. A això venia, sense sospitar-ho.

Tota la meva obra havia estat construïda des de l'altra banda i amb una certa gravetat narrativa que la convertia en contes. M'hi faltava la rondalla de debò d'aquest costat, aquest llançar-me directa al mite de Lete sense xarxa: la protagonista torna i tot transcorre a partir d'aquí dolorosament i ràpidament. Una pandèmia inversemblant. Aïllada i sense carnet de conduir.

Sense feina. Monoparental. Víctima de violència de gènere i l'oncle matern Joan que ni es desplaça de la seva clínica de Sóller per dir-me que em fa fora de la casa on vaig néixer. Tan incessari, dotze anys buida, com insensible allò darrer que va dir: "no haver-te separat" i "busca't un home que et mantingui".

Tot fa voltes a les illes i a aquesta a més espero que s'anuncii el final d'aquests successos punyents que m'han obert la vida en canal, com s'obren els llibres i el pa dels entrepans del meu fill petit. L'illa de la calma diuen les revistes de viatges. No saben de què parlen. Jo sí, per això fantasiejo amb marxar, una altra vegada.

Si em deslliurés de tot això, podria desenvolupar les mil idees i projectes nous que em brollen tothora. No em moc. Escric que estic molt quieta i que no se m'oblidi escriure, és l'única cosa veritablement meva que tinc. Lletres rares i difícils.

Com més espantada i vulnerable, més escric. Escriure mentre al carrer de davant dues dames discuteixen rumors. En qualsevol etapa, a qualsevol lloc i en qualsevol època de l'any escriure és anar-me'n i tornar, és la bona temperatura i l'aire que fa gust de terra vermella de la infància i el fred del nord d'aquest segon mes de desembre sense calefacció. Ho donaria tot per tornar a tomar ametlles amb els avis i que el meu oncle torni a somriure i a regalar-me la

màquina d'escriure d'aquells meus deu anys. A això havia de venir. A escriure-ho tot. Escriure "quin llarg i meravellós viatge". Sí, potser feixuc a estones, i també ple de les troballes que importen, l'estudi compartit, la meva terra ferma que és Algaida, aquesta conversa.

Per això és que havia de tornar.

Experiències

Gabriel Janer Manila

Algaida

La gent del Pla sabem una cosa, que el Pla de l'Illa limita per la banda de migjorn amb el macís de Randa. A vegades, quan he tingut una dificultat o quan havia d'iniciar un treball –un projecte narratiu que podia esdevenir una novel·la–, he pujat a la muntanya de Cura, m'he passejat entorn del santuari, m'he recolzat en una de les penyes, prop de la mata escrita i he arribat al Morro d'en Moll des d'on poden veure's d'un cap a l'altre els pobles i les terres que conformen el nostre petit territori, un fragment de l'Illa que esdevé una pàtria.

Des d'aquella talaia he pensat amb la gent d'aquest entorn i la seva història que és la nostra. I m'han vingut al cap alguns fets essencials: el desastre de les Germanies, la repressió de la Guerra Civil, el combat de la gent per guanyar, si pot ser cada dia, un pam de llibertat, de la difícil llibertat. Des de la cima, puc veure Montuïri, Porreres, Algaida, Petra, Santa Eugènia, Sencelles, Vilafranca, Sineu..., escampats entre turons i valls, garrigues i torrents, i alzinars, i pastures, i clapes de verdor. Les boirades del Pla són espesses i, sovint, feixugues. Davallen de la muntanya i s'escampen en silenci pels sementers i els camins, còmplices. Les he vist posar-se sobre els cementiris blancs, disposades a fer companyia als cossos morts.

Les terres del Pla també tenen la seva mitologia: un seguit d'històries –cavallers, bandejats, santes que es lleven un mos de pa de la boca per donar-lo a un pobre, històries de tresors amagats, llegendes referides a la Maredeu, al pas de Sant Cristòfol per aquestes terres: des de la sopegada del gegant,

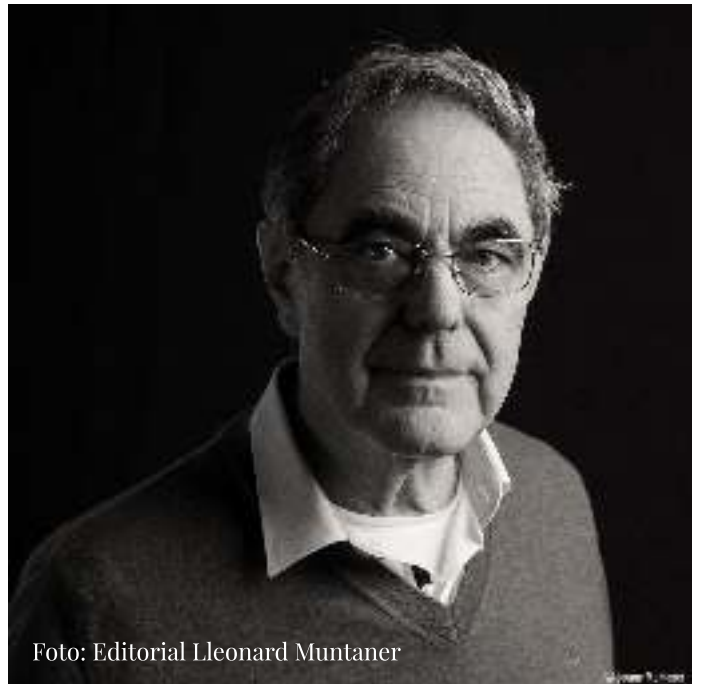

Foto: Editorial Lleonard Muntaner

al puig de son Roig, fins a Biniali deixà la marca del seu peu sobre la roca–, que són les nostres històries sagrades, perquè donen sentit i misteri a unes vides que mai no han estat fàcils.

A dalt d'es puig de Cura, en una parada de pedres, hi ha un roser de tot l'any. Maria Antònia Salvà li dedicà un poema que comença dient: "Pobre feix de troncs i espines..." En realitat no és més que això; un pobre feix d'espines i troncs, tot l'any florit. Dos versos d'aquest poema, potser els dos millors versos que escriví la poetessa, diuen "l'aridesa de l'altura / fila somnis de verger". Entre el rocam aspre, el roser somia que aquell tros de muntanya podria esdevenir un jardí perfumat i màgic. Vet ací el meu somni. Potser també és el somni dels homes i les dones del Pla.

Experiències

Sebastià Perelló

Costitx

Vaig néixer a Costitx i això d'alguna manera ha determinat una part important del paisatge natural i humà que és ben present en l'obra que he escrit fins ara. Primer de tot una presència controvertida del concepte de localitat i d'alguna cosa que es fa present i que el concepte d'intrahistòria podria definir ja sigui des de la proposta d'Unamuno i des dels usos que un altre concepte com la microhistòria insinua tal com la fa servir la historiografia, l'antropologia o la sociologia (Geertz, Carlo Ginzburg,...). Sempre lluny de qualsevol ànsia costumista, de qualsevol forma de voler museïficar el territori. Perquè ja no hi ha una forma de ser local, n'hi ha moltes, i és una manera controvertida de mirar i de fer-se present en la realitat contemporània. M'interessa la trama casa a casa que s'hi vivifica. I el meu interès també és molt lluny de qualsevol mena de nostàlgia, perquè precisament hi cerc, hi vull explorar, el batec actualíssim de ser part del món.

D'altra banda, s'hi fa present des de la mateixa insularitat, que sempre he entès com un gran laboratori d'experiències i que ens presenta com espai perifèric, fràgil, o com un microcosmos on es fa present als ulls dels continentals una alteritat real i imaginada, sempre ambigua, com una projecció mítica i microscòpica del món i de la bolla, on es declinen les identitats des de la vida minúscula, des d'una glocalitat on fan trunyella el paisatge local i l'universal. La vida de poble. Quan són els llocs que ens fan seus, quan la seva memòria és una veritable sentinella de l'esperit del territori i les seves polifonies. I ja som allò que sap tothom i no sap ningú. Perquè des d'aquest observatori del Pla hi sé tresscar amb aquell plaer furtiu que em ve de la infantesa, i sé esfumar-me en la seva xerrameca dolça, on sé que hi puc anar perquè em conserva els meus fantasmes sense els quals seria qualsevol altra cosa. Perquè és aquí que es conforma un estil de fer redol des del qual pots llançar-te cap a la vastitud del món, sempre descentrats, resistents, sempre a lloure, com si els

Foto: Jean Marià del Moral.

llocs on he viscut fossin part de l'arqueologia de la nostra pell. I sense els quals seríem uns mapes muts. I no cal oblidar que aquest fragment del Pla també és la meua biblioteca més fonda on suren cares i veus i és una casa que portaja perquè sempre deixam empès.

No sé si escric des del Pla. Perquè entenc que escriure precisament no és un domicili, un lloc que puguis quedar i posar casa. M'estim més pensar que escric al ras, però és des de l'agilitat local, des de la xerradissa que convoca que he envestit la tasca, des de la seva precarietat petita, des de la cosa poca, però no des de cap mena de particularisme paralitzant. I m'hi he posat sense complexos pel fet d'escriure des d'aquí i no ser a les guixes del món, on sembla que passen les coses. I ha estat excitant. La perifèria no sempre és una màquina d'exclusió, ans al contrari, és una posició esplèndida, un cel obert al món, capaç de dir la seva des de la controvèrsia, des de la mirada indòmita i indomable dels petits i des de l'exigüitat malcriada. Rebecs i indisiplinats, sediciosos i insurgents, des de la desobediència davant aquells que pretenen ser el bessó de tot allò que passa. I tenc la sensació que no és un mal lloc des d'on escriure, perquè, ja ho diuen, la literatura ha de ser un espai furtiu i nòmada, díscol, que sobreviu sempre entre aquells que se'n van per la tangent i compareixen allò on ningú els espera. Aquí, allà, on batega el cor de l'illa.

Experiències

Maite Brazales

Sineu

El sentiment de pertinença és molt curiós perquè molt sovint dista de la realitat, la percepció que en té una mateixa i la que en té la resta. De petita a Palma quan em demanaven de quin poble era amb aquest parlar, sempre contestava que de Sineu; després a Sineu sempre em deien que era de Palma. Em feia gràcia no ser mai d'enlloc, influïda supòs per una cançó de Facundo Cabral que sempre posava mon pare... "No soy de aquí ni soy de allá, no tengo edad ni porvenir y ser feliz es mi color de identidad"

Els plantejaments deterministes són presents al pensament occidental des de l'Antiguitat clàssica; criticats per Estrabo i represos per autors com Said Benayad, conflueixen al determinisme geogràfic a l'Alemanya de finals del s. XIX. Avui en dia, per tant, és impensable dir que el lloc on naixem, vivim o on guardam els records, no conformen el caràcter o l'ésser de la comunitat que l'habita; i, per tant, és lògic parlar també del jo del poeta. El paisatge, el clima determinen el caràcter de les persones que hi viuen; les conforma i les configura de tal manera que sempre serà part d'elles, tant per representar-lo com per defugir-ne.

Dit això, malgrat haver viscut entre setmana a Palma sempre m'he considerat de Sineu, on hi tenia els meus padrins materns i on passava tots els caps de setmana i les festes. M'hi uneix el subdialecte, els records d'infància, els amics de tota la vida... I una estima per la terra, els costums i una manera de fer, antiga i solemne, que s'hereta tranquil·lament dia a dia.

Sineu, per tant, sempre ha estat el punt de partida, des d'on mirar el món i des d'on representar-lo, viure'l i qüestionar-lo. Però malgrat saber-ho, no és fàcil adonar-se de la importància que té per a un mateix, fins que un dia, entrada ja la quarantena, et trobes escrivint un conte sobre la teva infància i et descobreixes uns versos infinitament reveladors:

"Sineu, per a mi, no és un poble, ni una casa, és un concepte. Representa tot allò que és vertader, pur, feliç, són els millors anys de la meua vida, la infància i l'adolescència."

Sineu. Dietari d'una separació, 2019.
<https://www.maitebrazales.es/sineu/>

Febrer 2022

Aigua al Pla: un problema històric

Fa 25 anys de l'"Operación Barco", que va donar lloc a una de les imatges més rocambolesques amb relació a la gestió dels recursos hídrics a les Balears: l'arribada al Dic de l'Oest de Palma d'un carregament d'aigua potable a les bodegues d'un vaixell de mercaderies. La manca de previsió i planificació va donar lloc a aquella imatge, la qual no entrarem a valorar en detall, ja que donaria per un altre dossier. Sí que recordarem el nom d'aquell vaixell, el "Móstoles". I és important recordar-ho precisament per la comparativa entre el consum i l'accés a l'aigua entre les dues comunitats autònomes. Mentre que el consum d'aigua embotellada a Madrid és de 18,88 l/persona/any; a les Balears, en canvi, el consum és de 117 l/persona/any. Quina és la causa? I la solució?

El dossier especial d'aquest número el dedicam precisament a conèixer les causes que provoquen la problemàtica de l'accés a aigua de qualitat al Pla de Mallorca. Un problema històric amb una solu-

ció complexa, però molt necessària, ja en algunes localitats s'arriba al punt de no poder beure o cuinar amb aigua de l'aixeta.

A més, el tema de l'aigua té implicacions directes en el nostre model energètic (pel gran consum d'energia que pot suposar dependre de dessaladores) i en la producció de residus (pel fet d'haver de consumir aigua embotellada en botelles d'un sol ús). Per tant, té una derivació no només pel que fa al dret d'accés a l'aigua, sinó també pel que fa a l'emergència climàtica i les mesures d'adaptació i mitigació.

Sigui per l'alta demanda, la pressió humana incrementada per l'activitat turística, la contaminació dels aqüífers per determinades pràctiques agrícoles o ramaderes, contaminació provinent de les zones urbanitzades, etc. El que és segur és que ens trobam davant d'una problemàtica de responsabilitat compartida i que necessitarà la implicació de les institucions, gestors, sector agrícola i ciutadania.

Dossier

RECURSOS HÍDRICS

El cicle de l'aigua: Una responsabilitat compartida

Per Joana Garau

Directora general de Recursos Hídrics

Foto: Climent Picornell Bauzá.

Gestionar el cicle de l'aigua adaptant-lo a les necessitats de la població i als efectes de l'emergència climàtica en què ens trobam és un dels grans reptes que tenim com a administracions. Col·laborar des de totes les institucions i assumir la corresponsabilitat de cadascuna és, de lluny, la manera més eficient de treballar en el cicle de l'aigua. Per això, des de la Direcció General de Recursos Hídrics hem engegat diverses accions que permeten avançar, per una banda, en el manteniment i conservació dels aqüífers i, per l'altra, facilitar un bon abastament als pobles del Pla i un sistema de sanejament òptim.

Per poder tenir una radiografia completa de la situació primer, però, ens hem de situar. Els municipis del Pla s'abasteixen de dues unitats de demanda diferents: la del Pla de Mallorca i

la de Palma-Inca-Alcúdia. En concret, s'abasteixen de la unitat de demanda del Pla els municipis de Porreres, Sant Joan, Montuïri, Vilafranca de Bonany, Petra, Ariany i Maria de la Salut. Algaida és una excepció, ja que té una part dels seus pous de proveïment, però també en té a la de Palma-Inca-Alcúdia.

Aquesta unitat de demanda està formada per sis masses d'aigua subterrània o aqüífers diferents, dels quals s'estima les extraccions suposen poc més del 65% dels recursos disponibles, és a dir, que de cada 100 litres disponibles se n'extreuen 65. Sigui com sigui, els pous dels municipis de la comarca es localitzen a cinc dels sis aqüífers de la unitat de demanda. La major part té un índex d'explotació inferior al 60%, però el de Petra presenta un índex d'explotació pròxim al 100%.